

УДК 342.22

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2019-3-3>**О. А. Марущак**

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного права
Чернігівського національного технологічного університету

ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ: ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

Статтю присвячено одній із базових категорій теорії держави – функціям держави, а саме визначенню цього поняття. У процесі функціонування держави виявляється цілеспрямований вплив на різні сфери життя, суспільні процеси та зв'язки. Виконуючи певні функції, держава за допомогою проведених реформ, перетворень, правового регулювання суспільних відносин впливає на стан суспільних процесів, їх динаміку, спрямованість. Здійснення конкретних функцій може як стабілізувати розвиток суспільства, чинити творчий вплив, так і посилювати його кризовий стан. У статті здійснено поглиблений аналіз дефініцій функцій держави, характерних для різних історичних періодів, визначено ці періоди та надане актуальне сьогодні поняття функцій держави. Можна стверджувати, що визначення функцій держави, залежить від ряду чинників – правових, політичних, ідеологічних, соціальних та ін. Сьогодні немає єдиного визначення функцій держави. Як результат, породжено великий плюралізм у визначенні функцій держави, і можна виділити декілька підходів до визначення цього поняття, які певною мірою збігаються з історичними періодами. Варто зазначити, що у західній правовій науці функції держави не є базовою категорією, а основна увага приділяється цілям і задачам. Встановлено, що у науці теорії держави і права велика увага приділяється дослідженню функцій держави, й однією з ключових проблем є визначення поняття функцій держави. Сьогодні є багато дефініцій, які кардинально відрізняються, і наукова спільнота наголошує на необхідності уніфікації цього поняття. Функції держави – залежна від історичних, політичних, соціальних та інших факторів категорія, що впливає на наукові дослідження і безпосередньо на визначення цього поняття. Визначено, що функції держави, як динамічні, властиві конкретному історичному етапу основні напрями діяльності держави, що виражають її сутність і соціальне призначення, покликані реалізовувати управління суспільством і поставлені перед нею цілі та задачі.

Ключові слова: держава, функції держави, цілі держави, задачі держави, сутність держави, соціальне призначення держави.

Постановка проблеми. У науці теорії держави і права проблема визначення функцій держави є однією з найбільш значущих. Перед будь-якою державою завжди стоїть коло завдань, на вирішення яких вона спрямовує свої матеріальні ресурси, ідеологічні та політичні зусилля. З-поміж усієї сукупності зусиль можна виділити такі, що виражають її сутність і без котрих вона не може повноцінно діяти як найважливіша складова частина політичної системи суспільства. Основні напрями діяльності держави, в яких виражається її сутність, завдання і цілі, називаються функціями держави [1, с. 82]. Внаслідок виникнення та становлення такої наукової категорії, як функції держави, були породжені нові наукові дискусії та дослідження, зокрема стосовно поняття функцій держави.

Проблема визначення функцій держави, їх форми і змісту, а також класифікації нині все ще є дискусійною. У науковій літературі можна знайти декілька десятків визначень функцій держави, причому деякі з них відрізняються настільки радикально, що виникає питання про доцільність приведення поняття функції держави до єдиного знаменника [2, с. 10]. На необхідності чіткого визначення поняття функції держави також наголошують М.М. Марченко та Є.М. Дерябіна, обґрунтовуючи це, по-перше, необхідністю чіткого розмежування функцій держави і функцій державних органів, по-друге, необхідністю їх подальшого поглибленого вивчення та розробки практично значущих рекомендацій для їх удосконалення. Як за кожним науковим поняттям (включаючи поняття

функцій держави), так і за кожною формальною ознакою стоять реальні явища, події та дії [3, с. 235–236].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Насамперед варто зазначити, що у західній правовій науці функції держави не є базовою категорією, а основна увага приділяється цілям і задачам. Функції держави – залежна від історичних і політичних реалій категорія, відповідно однією з характерних ознак цієї категорії є її періодичність, тобто для різних держав у різні історичні періоди характерні як свої функції загалом, так і зміст кожної окремої функції, що впливає на наукові дослідження. У межах вітчизняної юридичної науки функції держави були предметом дослідження багатьох науковців: А.І. Денісова, В.Є. Гулієва, М.І. Хмелініна, С.С. Алексеева, М.Й. Байтіна, В.П. Малахова, В.М. Козакова, В.Д. Перевалова, В.М. Корельського, В.В. Кожевникова, С.Д. Гусарєва, Р.А. Калюжного, М.В. Цвіка, О.В. Петришина та ін.

Мета статті – поглиблений аналіз дефініцій функцій держави, які були характерні для різних історичних періодів, визначення цих періодів, виділення актуального сьогодні поняття функцій держави.

Виклад основного матеріалу. Нами було встановлено, що функції держави є базовою науковою категорією теорії держави і права, що пройшла становлення в юридичній науці шляхом еволюції правової, політичної та філософської думки [4, с. 67]. Взагалі функції держави є однією з найбільш дискусійних категорій у правовій науці. Аналіз наукових праць дозволяє стверджувати, що визначення функцій держави залежить від ряду чинників - правових, політичних, ідеологічних, соціальних та ін. Сьогодні немає єдиного визначення функцій держави. Породжено великий плюралізм у визначенні функцій держави, і можна виділити декілька підходів до визначення цього поняття, які певною мірою збігаються з історичними періодами.

У вітчизняній юридичній науці широко поширене уявлення про функції держави як про предметно-політичну характеристику змісту її діяльності [3, с. 236–237]. Оскільки становлення цієї категорії у вітчизняному науковому просторі відбулося у 60–70-ті рр. ХХ ст., категорія функцій держави мала свою ідеологічну особливість.

У межах марксистсько-ленінського підходу до держави виділялися, класова сутність держави, загальносоціальне і класове призначення

держави, стверджувалося, що і напрям, і предмет, і зміст діяльності держави і їхня система структурних утворень, яка їх забезпечує, змінюються залежно від зміни класової сутності та форми держави, тож для визначення цієї залежності цілком доречним є поняття саме функції [5, с. 143]. Соціалістична держава, виконуючи властиві їй функції, перетворює суспільство на новій соціально-економічній основі. За умов соціалістичного ладу держава стає потужною прогресивно-перетворюючою силою [6, с. 137]. Тут варто зазначити, що саме в межах цього підходу і була зароджена така категорія, як функції держави.

Що стосується безпосередньо дефініції функцій держави (головного предмету нашого дослідження), то на початку зародження цієї категорії була тенденція до лаконічного та гнучкого визначення, наприклад, наданого А.І. Денісовим і В.Є. Гулієвим, які визначили, що функція держави – це її діяльність, що відрізняється предметно-політичним змістом [7, с. 80].

Внаслідок еволюції суспільних відносин і правової науки визначення функцій держави з часом трансформувалося у більш змістовне. Наприклад, В.М. Корельський визначає, що функції - це головні напрями (сторони) діяльності соціалістичної держави, в яких виражаються її сутність, соціальне призначення, завдання і цілі. І також наголошує, що функції Радянської держави - не тільки політичне, а й управлінське поняття. У них конкретизується державне управління, уточнюються його цілі [8, с. 195]. Також варто згадати твердження М.І. Хмелініна, котрий вважав, що функції соціалістичної держави не залишаються незмінними на різних етапах її розвитку [9, с. 65]. Саме вплив соціалістичної правової думки на юридичну науку радянської доби і, відповідно, тогочасні наукові здобутки зародили ті вчення про функції держави, які залишаються актуальними і сьогодні.

Найголовніші цілі та напрями діяльності держави, на тій або іншій стадії розвитку останньої, зумовлюються економічними, політичними, соціальними та іншими умовами її існування. Виходячи з цього, основні напрями її діяльності мають об'єктивний характер, зумовлений потребами життєдіяльності громадянського суспільства. Здійснення основних напрямів діяльності держави має постійний, системний характер, який відбувається протягом певного часу існування окремих завдань, що потребують загального вирішення з боку держави, задля задово-

лення потреб суспільства та збереження його як цілого правового інституту держави [10].

У пострадянський період підходи до дослідження функцій держави загалом залишилися незмінними. Багато науковців зводять дефініцію до лаконічного визначення, що функції держави - це основні напрями діяльності держави [11, с. 100; 12, с. 32]. Далі можна простежити тенденцію до розширення цієї дефініції. Наприклад, функції держави - це основні напрями її діяльності з вирішення поставлених перед нею задач [9, с. 65; 13, с. 108]. У цьому визначенні ми бачимо, що автори підтверджують нероздільність задач і функцій держави. Також влучним є розширене визначення: функції держави - основні напрями діяльності держави з вирішення поставлених перед нею задач, які реалізуються в характерних для цієї держави формах і властивими їй методами [14, с. 22]. Як бачимо, функції держави - це не просто наукова категорія, а важлива складова частина функціонування держави, що поєднує багато правових інститутів. Також варто зазначити, що прихильники таких лаконічних визначень, незважаючи на цю саму лаконічність, приділяли велику увагу дослідженню функцій – класифікації, ознакам, сутності, змісту як загалом, так і кожній окремішій функції.

Найвище суспільне призначення держави - гарантувати нормальне, безпечне функціонування суспільства, створити тверді та стійкі умови, за яких цілісність суспільства і його належне (природне) функціонування досягаються головним чином у силу економічних і духовних чинників [15, с. 23].

Сьогодні в концепції дотримання прав людини, коли людина та її життя є найвищою цінністю в світі, а сучасні демократичні держави позиціонують себе як соціальні (які створюють гідні умови для життя людей), на перший план виходить визначення функцій держави саме з погляду її соціального призначення. Тут варто відзначити, що соціальний підхід був характерний для всіх періодів, починаючи від зародження цієї категорії.

З погляду соціального призначення, визначення функцій держави також має багато відмінностей і підходів. Наприклад, функції держави - визначені його соціальним призначенням основні напрями діяльності держави [16, с. 407]. У цій дефініції ми бачимо ту саму тенденцію до лаконічності та не об'ємності визначення, але соціальне призначення становиться основою державного функціонування.

Наступне варте уваги визначення функцій держави надане багатьма авторами: функції держави – це основні напрями її діяльності, що виражають сутність і соціальне призначення, цілі й завдання держави з управління суспільством у властивих їй формах і притаманними їй методами [17, с. 143; 18, с. 75; 19, с. 97; 10; 17, с. 143; 20, с. 89; 21, с. 43]. Якщо стосовно форм і методів здійснення ми вже дійшли до висновку, що функції держави - це важлива складова частина функціонування держави, яка поєднує багато правових інститутів, то тут ми спостерігаємо, що, окрім соціального призначення, ще однією основою державного функціонування є управління суспільством.

Також у контексті соціального призначення держави підтверджується теорія про динамічність і змінність функцій держави у певний історичний період, що ми можемо бачити у такому визначенні: функції держави - це головні соціально значущі напрями її діяльності на конкретному історичному етапі розвитку суспільства, в яких виражаються і конкретизуються її суть і соціальне призначення [22, с. 70].

Цікавою з наукового погляду видається така дефініція: функції держави – напрями внутрішньої та зовнішньої діяльності держави, в яких виявляється її сутність і соціальне призначення [23, с. 75; 24, с. 29]. Тут ми бачимо, що закладені основи базової класифікації функцій держави на зовнішні та внутрішні.

Поєднуючи вищенаведені теорії, А.Д. Машков визначає функції держави як її головні напрями і види діяльності, зумовлені завданнями та цілями, які, своєю чергою, визначаються її сутністю та соціальним призначенням. Під функціями держави в юридичній науці розуміють необхідні, однорідні, постійні, доцільні напрями діяльності держави, зумовлені об'єктивними потребами суспільного розвитку з огляду на її внутрішні та зовнішні завдання [25, с. 99].

Також, на нашу думку, дуже вдале визначення функцій держави надане Р.В. Шагієвою та О.О. Федорченко. Функції держави - це основні, нормативно регламентовані й організаційно забезпечені координати діяльності держав у рамках певного напрямку, зумовлені головними, об'єктивно необхідними цілями, що виражають її сутність і соціальне призначення [26, с. 108]. Тут головною особливістю є «нормативна регламентація функцій держави», тобто автори вказують на необхідність законодавчого

закріплення функцій держави. Але це дуже дискусійне питання, що потребує окремого дослідження.

У функціях держави виражається її сутність – найбільш глибоке й усталене в ній. Відображення у функціях держави її соціального призначення означає, що вони є засобом задоволення різноманітних суспільних інтересів. На підставі аналізу функцій держави можна зробити висновок про те, якою мірою її діяльність спрямована на задоволення потреб та інтересів усього суспільства, а якою – певної панівної еліти [10].

У процесі функціонування держави виявляється цілеспрямований вплив на різні сфери життя, суспільні процеси та зв'язки. Виконуючи певні функції, держава за допомогою проведених реформ, перетворень, правового регулювання суспільних відносин впливає на стан суспільних процесів, їх динаміку, спрямованість. Здійснення конкретних функцій може як стабілізувати розвиток суспільства, чинити творчий вплив, так і посилювати його кризовий стан [27, с. 96].

Відповідно функції держави як політико-правове і соціальне явище є багатоаспектним і багатоплановим феноменом, що характеризує життя держави в його соціально-змістовному плані [26, с. 108].

Висновки і пропозиції. Наше дослідження дозволяє зробити такі висновки: 1) у науці теорії держави і права велика увага приділяється дослідженню функцій держави, і однією з ключових проблем є визначення поняття функції держави. Сьогодні є багато дефініцій, які кардинально відрізняються, і наукова спільнота наголошує на необхідності уніфікації цього поняття; 2) функції держави – залежна від історичних, політичних, соціальних та інших факторів категорія, що впливає на наукові дослідження і безпосередньо на визначення цього поняття; 3) можемо визначити функції держави як динамічні, властиві конкретному історичному етапу основні напрями діяльності держави, які виражають її сутність і соціальне призначення, покликані реалізовувати управління суспільством і поставлені перед нею цілі та задачі.

Список використаної літератури:

1. Теорія держави і права : навчальний посібник / за ред. С.Л. Лисенкова, В.В. Копейчикова. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 368 с.
2. Добрынин Е.Ю. К вопросу о понимании функции государства. *Вестник ЮУрГУ. Серия: Право*. 2007. № 4 (76). С. 10-14.
3. Марченко М.Н., Дерябина Е.М. Теория государства и права : учебно-методическое пособие. Москва : Проспект, 2012. 720 с.
4. Марущак, О.А. Формування та становлення наукової категорії «функції держави». *Форум Права*. 2019. № 55 (2). С. 59–69. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.2635565>.
5. Теория государства и права. Ч.1. Теория государства / под. ред. А.Б. Венгерова. Москва : Юристъ, 1996. 256 с.
6. Сурилов А.В. Теория государства и права : учебное пособие. Киев – Одесса : Выща школа, 1989. 439 с.
7. Теория государства и права / под ред. А.И. Денисова. Москва : МГУ, 1972. 532 с.
8. Теория государства и права / под ред. С.С. Алексеева. Москва : Юрид. лит., 1985. 480 с.
9. Теория государства и права / под ред. А.М. Васильева. Москва : «Юридическая литература», 1977. 471 с.
10. Основи держави і права : навчальний посібник / за ред. А.М. Колодій, А.Ю. Олійник. Київ : Либідь, 1997. 208 с.
11. Чиркин В.Е. Государствоведение : учебник. Москва : Юристъ, 1999. 400 с.
12. Сырых В.М. Теория государства и права : учебник. Москва : ЗАО «Юридический Дом «Юстицинформ», 2002. 592 с.
13. Лазарев В.В., Липень С.В. Теория государства и права : учебник. Москва : Издательство Юрайт; ИД Юрайт, 2013. 634 с.
14. Дмитрук В.Н. Теория государства и права : учебное пособие. Минск : Амалфея, 1999. 224 с.
15. Алексеев С.С. *Государство и право* : учебное пособие. Москва : Проспект, 2010. 152 с.
16. Теория государства и права / под ред. В.П. Малахова, В.Н. Казакова. Москва : Академический Проект ; Екатеринбург : Деловая книга, 2002. 567 с.
17. Теория государства и права : учебник / под ред. В.М. Корельского, В.Д. Первалова. Москва : Издательская группа ИНФРА М-НОРМА, 1997. 570 с.
18. Кожевников В.В., Коженевский В.Б., Рыбаков В.А. Теория государства и права : учебник. Москва : Проспект, 2016. 464 с.
19. Мелехин А.В. Теория государства и права : учебник. Москва : Маркет ДС, 2007. 640 с.
20. Загальна теорія держави і права : підручник / за ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.
21. Волинка К.Г. Теорія держави і права : навчальний посібник. Київ : МАУП, 2003. 240 с.
22. Теорія права і держави : підручник. Харків : ТОВ «Одіссей», 2007. 448 с.
23. Нікітін А.В. Теорія держави та права : навчальний посібник / за ред. А.М. Колодія. Київ : Ун-т «Україна», 2004. 158 с.

-
24. Пахоленко Н.Б. От тоталитаризма к демократии: о функциях государства в переходный период. *Политические проблемы теории государства* : сборник статей. Москва, 1993. 97 с.
25. Машков А.Д. Теорія держави і права : підручник. Київ : ВД «Дакор», 2014. 492 с.
26. Актуальные проблемы теории государства и права : учебное пособие / отв. ред. Р.В. Шагиева. Москва : Норма: ИНФРА-М, 2011. 576 с.
27. Морозова Л.А. Теория государства и права. Москва : Юристъ, 2002. 414 с.
-

Marushchak O. A. Functions of the state: the definition

The article is devoted to one of the basic categories of the theory of the state – the functions of the state, namely the definition of this concept. In the process of functioning of the state there is a purposeful impact on various spheres of life, social processes and communications. Performing certain functions, the state through reforms, reforms, legal regulation of social relations, affects the state of social processes, their dynamics, orientation. The implementation of specific functions can both stabilize the development of society, have a creative impact, and strengthen its crisis state. The article carries out an in-depth analysis of the existing definitions of the functions of the state, which were characteristic of different historical periods, defined the same periods, and given the current concept of the functions of the state. As a result of the analysis of scientific works, it can be argued that the definition of the functions of the state depends on a number of factors of legal, political, ideological, social, etc. Today there is no single definition of the functions of the state. And as a result, a great pluralism in the definition of the functions of the state is generated, and several approaches to the definition of this concept can be identified, which to some extent coincide with historical periods. It is worth noting that in Western legal science, the functions of the state are not the basic category, and the focus is on goals and objectives. As a result of the conducted research it is established that in the science of the theory of state and law much attention is paid to the study of the functions of the state, and one of the key problems is the definition of the concept of the function of the state. Today there are many definitions that are radically different, and the scientific community notes the need for unification of this concept. The functions of the state are very dependent on historical, political, social and other factors category, which in turn affects research and directly on the definition of the concept. It is determined that the functions of the state as dynamic, inherent in a particular historical stage of the main activities of the state, expressing its essence and social purpose, are designed to implement the management of society and its goals and objectives.

Key words: state, functions of the state, goals of the state, tasks of the state, essence of the state, social purpose of the state.